

Dugonics András:
Magyar példa beszédek és jeles mondások

TIZENEGYGYEDIK SZAK.
Félének.

Bőrében is ugyan, de főképpen lelke körül jár a' dolog.

Félenkebb a' nyúlnál.

Szárába szállott a' szíve.

A' félénk kutya többet ugat, mint mar.[1]

A' meg ijedt ember árnyékátúl is fél.

Oldozza a' kereket.

Ki vették a' szívét.[2]

Senkivel se mer szeme szállani.

Csak a' szája nagy; szíve egy mák szemnyi.

Sarkával fenyegeti az ellenséget.

140Fülel: mint a' nyúl.

Ijedttében el ütötte magát.

A' Félsz, a' hasat is el csapja.

Gatyájában szíve.

Úgy meg ijedt: hogy nagy Péntekig se jön eszére.

Úgy meg ijedt: hogy ha húsz esztendő után eszébe jut, akkor is szalad.

Izzadsz most Dobozi[3]

Úgy meg ijesztették: hogy nevét is el felejtette.

Reszket: mint a' kocsonnya.

A' félénk oroszlánnak is hasa latt a' farka.

Apróra rágták szívét.

El halt ijedttében.

Száz vitézeket is hajt maga után.

Nincs maga színe orcáján.

Egy szót se szólhatott, úgy annyira meg ijedt.

Meljőkön acél, hátokon vas, De köztte a' nyúl, nem penig sas.

Mondhatni nyúl volt futalékos apja.

Az inában bizik.

El hánnya mindenét, úgy szalad.

Úzóbe vették.

A' félénk katonának hátul van a' szeme.

A' félénk katonának hátul van a' sebe.

Nincs szíve, hanem csak zúzza.

A' világból is ki szaladna féltében.

Szűr alatt hánnya a' fittyet.

Ijedtében neki ment a' tengernek is.

Veri a' halál vérejték.

Törött lévőbe fel lehetne adni kis szívét.

Úgy tekereg félve: mint nagy városoknak nem szokott Ura hagyta komondor.

Nálla az egér nem lehet félénkebb.

Kit a' kígyó meg mar, a' gyiktól is fél.

Kinek szájját meg égette a' kássa, a' viztől is irtózik.

Kinek szájját meg égette a' meleg tej, a' tarhót is fújja.

Mely galambot meg mellyesztett a' kány, annak tollaitól is fél.

Hallhat, mint tetű a' vár alatt.

Fél, mint Samu a' nadrágjától.[4]

Nyúl apától származott.

Le lapúlt, mint gyomban a' tyúk.

Ijedtében egygyik a' másikba bújt.

Szégyen a' futás, de hasznos.

Farol, mint a' szán.

Mint a' Rák hátra szalad.

Mint ha két kasza közé esett volna nyaka.

A' holt oroszlántól a' nyúlak se félnek.

Akasztott embertől nem fél a' hólló.

Két annyit fél, ki élhetetlenül fél.

Lábára bizza, nem karjára életét.

Maga árnyéka ellen se vitéz.

Egy egér lukba bé lehetne kergetni.

Félti, mint beteg Bálint, a' haját.[5]

A' fel nyársolt ember egy ideig lázza a' varjúnak.

A' félénk katonán, a' melj vas is reszket.

Csak a' várban bízik, nem katonáiban.[6]

A' leg forró nyárban is, rőszkedt ijedttében.

Ló farkánál kantároz az ijedt katona.

Ijedttében azt se tudgya fiú é? vagy leány.

A' félénk katona jobb lábával keresi a' kengyelt.

Ijedttében meg aludt benne a' vér is.

Hogy az ágyú lövést hallotta, le esett a' lórúl.

Ijedttében (lova helyett) tehenét kantározta.

Néha a' katonán is erőt vesz a' félsz.

A' katonának leg nagyobb ellensége a' félsz.

Néha a' félsz gyökér hasat is csap.

Nem fél a' Német, hogy gatyáját el lopják.

Az üres szív leg hamarébb meg telik a' félelemmel.

Más bőrébe öltözne, ha lehetne.

Szívve egy mák szemnyire törődött.

Nincs rajta emberi szín.

Hideg vette szerető.

Ha az orvos fél, rettegni kell a' betegnek.

Félti a' bőrit.[7]

Nyúl vitéz.

Ijedttében el halt.

Nem ver ereiben a' vér.

Datum hasra.

Szaladgy Kuruc, jön a' Labanc.

Illa berek, nád a' kert.[8]

Van üdő, melyben a' nyúl leg jobban fél.[9]

Viszszá se tekintett hazáig.

Feleségétől is fél.[10]

Csak kopasz fogát mutattya.[11]

Tűzes piros az orcája, valamint a' lisztes zsák.

Vitézségjök miatt a' pad alá bujtak.

Nagyobb a' szájja, mint vitézsége.

Egy pénzen meg vehetni szívét.

Egy pénz ára félelem meg vesztegetheti.

Előre hátra tekint.

Ugyan el hordta a' sátor fát.

Szaladásra vette az útát.

A' hosszú árnyékoktól is reggelenként meg ijed.

Fél a' kakuk szállástól is.

Fél éh gyomorral a' Föcske föcsögéssétül.

Félénk vitéznek szaladgy a' vára.

Azt se tudgya melyik lábára állyon.

Szent Gergely vitéze.[12]

Szive a' számárnak nagy, de nagyon félénk.

Nyúl vitéznek bokor a' vára.

Ha tudná: hogy ünge tudgya a' titkot meg égetné.

Úgy fél, mint ha a' tövisen ülne.

Úgy fél, mint kit az ítélet elejébe visznek.

Csak szeméten vitéz, mint a' kakas.

Csak egyszer megyen kecske a' jégre.

Le forrázott kutya az essőtül is fél.

A' Rósa ágyban is félhetni a' tövistül.

Úgy fél, mintha el akarnák nyelni.

Úgy fél, mint ördög a' töméntül.

Úgy fél, mint Zsidó a' köröszttül.

Úgy fél, mint egér a' macskátül.

Úgy fél, mint kecske a' késtül.

Fél, mint Német gyermek a' Szent Miklóstül.[13]

Fél tölle, mint mostohájátül.

Fél éjjel ki menni csak a' pitvarba is.

Fél maga hálni az ágyban.

A' félénk katona, a' rendnek botránkozása.

Leg hamarébb el vész a' félénk vitéz.

Félhet a' téltúl, ki tavaszkor nem gyűjtött.

Isten is a' bátor katona mellett hadakozik.

Ki a' haláltúl fél, ne legyen katona.

Ki a' haláltúl fél, alig ha fiatal korában sokat nem botlott.

Héjjába attúl félni, melynek meg kell lenni.

Éppen nem illik: ha az oroszán fél.

Ha a' hangya fél, annak is van oka.

Van még a' nyúlnál is félénkebb.[14]

Vitézek, mint Berta' kutyái.[15]

A' nagy félsznek fele is sok.

Félni rettegni nem tud a' Magyar.

Tart attúl de nem fél.

Féllyen a' kanász, kit meg somfa botoznak.

Jobb előre félni, mint utólyára rettegni.

Fél, mint farkastúl a' bárány.

Fél, mint béka a' dértúl.

Fél, mint Cigány a' Szent Mihálytúl.[16]

Úgy retteg, mintha akasztani vinnék.

Fél, mint kormányos a' széltúl.

Fél, mint eb a' bottúl.

Fél, mint vakundok a' naptúl.

Föl se fűzhette bocskorát, el szaladott.

Kit a' meleg vas meg égetett, a' hidegtől is fél.

A' ki sokat fenyeget, soktúl félhet.

Attúl tarthat a' jó vezér: hogy az ellenséget nykakal nem győzi.

Nem fél a' Magyar: hol el veszessze a' Plundráját.

Szem' fénnét veszít, úgy szalad.

Oly félénk: hogy még a' nyúl is taszigálja.

Ki mit szeret; azt félti.

A' tyúk is le lapúl, ha kányát lát.

Ki a' menydörgéstől fél, attúl fél, a' minek meg kölletik lenni.

Ha a' villámlás agyon nem üt, annak mennydörgése se bánt.

Vitéz a' Poharak között.

Bátor a' kemence mellett.

Bátor katona a' kávé házakban.

Bátor a' kocsmákon.

Bátor, ahhol senki sincs.

Bátor, ahhol üstökét nem félti.

Bátor katona, ha a' kő híd alá juthat.

Meg szalasztja a' nyúl.

Szalagy vármegyéből való.

Bátor, ahhol puskát nem hall.

Éjjel a' gyermektől fél.

Bátor a' katonák' hátok után.

Bátor a' kenderben.

Bátor mint nyúl az agarak előtt.

Terem a' bátor, valamint a' félénk.

Bátort kevesebbet, de félénket eleget látni.

Nem Bátorban, hanem Futakon lakik.

[1] A' Baktriánusokhoz közel laktak a' Sciták. Sőtt Bessusnak királysága alatt, ki Dariust meg ölvén, magát meg koronázta, N. Sándor ellen Bessussal is tartottak. Azt mondgya pedig Curcius L. 7. C. 6. hogy ama' köz mondással a' Baktrianusok éltek, következő képpen éltek azzal a' határos Sciták is.

[2] Ezt főképpen a' bikákrúl, és kakasokrúl mondgyák a' Magyarok. Bika a' bikának szívét első veszekedése után annyira ki veszi: hogy a' meg nyerttett bika a' gulya felé se mer immár menni.

[3] Dobozinak neveztek egy Tisztartót, ki Urának igen meg hitt embere volt: mivel a' lusta Parasztokat ráncba tudta szedni. Ezt nem szenvedvén egy Paraszt (ki a' faluban leg lustább, és még is fen héjjázó vala) egyszer a' Tisztartónak híre nélkül el illantott a' falubúl, 's egyenesen a' városba ment, holott Ura előtt a' Tisztartót erősen bé vádolta: hogy így 's amúgy bánik a' szegény jobbágyokkal, és így amúgy húzza maga hasznára a' szegényeket. A' Földes Úr (már ennek előtte jól tudván eme' Parasztnak tökéletlenségét) néki ugyan jó szavakat adott, meg is ígérte: hogy e' felől levelet is ír a' Tisztartónak. Le is ült hamarjában a' levél írásra, melyeben a' Tisztartónak meg parancsollya: hogy ennek a' levél vivő Parasztnak, mihelyest el olvassa a' levelet farára huszon ötöt vágasson. Evvel a' levéllel haza sietvén a' Paraszt, midőn azt Dobozinak kezeibe adta, alig várta: hogy el olvassa. Hogy azt Dobozni olvasta, meg mérgelődött a' Parasztnak vakmerészsége miatt, 's mérgében színe is meg változott. Ezt nagy örömmel látván a' Paraszt, ezt mondotta hozzája: Izzadsz most Doboziki, fordícsd csak a' bebelet, tunnan is néked szóll. Ezt nem türhetvén Dobozni, mindgyárt itt lesz az izzasztó (úgy mond) Urának parancsolattya szerint le vonatta a' Parasztot, és (szünetlen azt rágta füleibe, izzadsz most Dobozni) jól meg fenekeltette.

[4] Samu nevű együgyű suttyó irhás nadrágot csináltatott magának. Midőn egyszer az úton

nagyon meg ázott, és el fáradta után szunnyadozni is kezdett; Bé ment egy közel lévő erdőbe: hogy magát ki nyugdgya. Még ott igen jó ízűn aludt; addég az irha ki száradt, és midőn meg fordúlt zörögni is kezdett. Samu, valami vad állatnak zörgéssét hallani láccattatván, úgy meg ijedett: hogy szaladásra vette a' dolgot. Mennél jobban szaladott, annál inkább zörgött az irha. Ezzel ő a' vadnak utánna jöttérül gondolkodott. Csak alig volt benne a' lélek, midőn a' faluba bé ért. Itt midőn történetét el beszéllette, ki nevetteget.

[5] Bálint betegségbe esvén, meg hallotta a' mellette suttogó baráttyaitúl: hogy hagymász betegsége után a' haja bizonyosan el megyen. Föl láballása után (hogy a' haj szökést meg gátolhassa) mind ajtaját, mind ablakjait bé záratta.

[6] Egy vár mellett el menvén Magyar Balázs Mátyás királynak hires vezérje, midőn bástyáinak erősségét látta, kívülről pedig semmi katonákat. Ebben az erősségben, csupa aszszonyoknak lenni kölletik úgymond.

[7] Ezen köz mondásnak eredete azon üdőkre vitetődik fel, melyekben (Móhács veszedelme után) Magyar országot a' Törökök bírták. Ekkor egy írigyködő Zsidó egy keresztény mészárosnak szerencsésén meg ütköztvén (ki a' Bassának engedelmebül maga vágott húst Szegeden, mind a' városnak, mind a' Szőregi helységnek, magára akarta e' szerencsét hárítani. Ugyan azért el méne a' Bassához, és ama' keresztény mészáros felől azt mondotta: hogy rosszszúl méri a' húst, és hamissággal gazdagodott légyen meg. A' Bassa ki azon mészárosnak embersége felől régen meg vala győződve úgy tette eleinte magát: mintha azon árulkodó Zsidónak szavai felől nem kételkednék. Meg parancsolta tehát neki: hogy álliscson elő egy tanút, ki a' mészárosnak csalfaságát maga tapasztalta. Utánna vetette mindazáltal azt is: hogy ha a' Zsidó hazudna farárul a' bőrt le fogná húzatni, és rólla annyi font húst le vágatni, a' mennyit a' keresztény mészáros ellen fillenteni merészlett. Várta Basa a' Zsidót: de ő a' városból is ki szökött: mert valóban féltette is bőrét. Soha többé nem látták.

[8] Illa, a' régi magyaroknál kik a' szavát egészszen ki mondani röstellették annyit tett: mint szalagy. Ha igazán ki akarták volna mondani: így mondták volna illancs: de félelmökben erre rá nem értek; a' többi is mind darabolva van. Igazi értelme ez: illancs amott van a' berek, avvagy ha oda futni nem akarsz eme náddal kerített kertet által ugorhatod.

[9] Az akkor van, midőn a' nyúlat két felé vágják: mert akkor két fél van a' testben, ugyan azért leg jobban lehet félnek mondani.

[10] Ösmertem egy hires Generálist, ki a' Burkus háborúban húsz ezer ellenségtől se félt, hanem neki vitte seregét. Itthon ha felesége egygyet tapintott szinte oda lett.

[11] Az az: fogait vigyoritván, azokkal fenyegeti az embert; de bele kapni nem mer.

[12] Ezt az olyan vitézokról mondgyák, kik erőtlenek. Sz. Gergely napján régenten a' kisdedek katonásdit játszottak, és a' várost körül járták vagy lovon, vagy némelyek gyalog. Villogtatták kardgyokat, de senkit se vágtak. Ezt még meg tartották Erdélyben Meggyyesen, és szemeimmel láttam, midőn ott 1767-dikben a' hatodik oskolát tanítottam.

[13] Még máig is fen a' Németeknél az a' szokás: hogy Sz. Miklós előtt való nap Püspök ruhába fel öltözik egy, mellette lévén Klerikussai, és az ördög. El járkák a' házakat. Oktatták a' kisdedeket, büntetik a' rosszszakat. Midőn a' csöngetéseket, és láncok' zörgéseit előre hallják a' Német gyermekek, szinte ki üti őket a' nehézség.

[14] A' gondolattal lévén magok felől a' nyúlak: hogy széles e' világon nincsen nálloknál félénkebb állat; magokat egy tóba akarják vala veszteni. Midőn annak elejére szaladtak: hogy már már bele ugranak; észre vették: hogy tölloek a' békák meg ijedtek, és a' tóba ugrostak. Meg állunk monda egy öreg nyúl íme a' békák félénkebbek mi nálunknál. Már most örömebb élhetünk.

[15] Midőn Bertának Juhait öldösi a' farkas; a' kutyák a' ház' tetejére szaladtak, és onnant ugattak reá.

[16] Szent Mihály tájban a' derek kezdődnek, Cigányok a' sátor alól ki szorúlnak azt mondván: hogy egy Sz. György napot nem adnának száz Sz. Mihály napért.